

نفس و تاثیر آن در صلاح و فساد انسان

ju6 r i # r T5 + j5 i

0 s qa' / sj ZY%α

ISBN 978-9936-645-51-6

9 789936 645516

Hh

2020

آثار نویسنده:

- ۱- پژوهش علمی پیرامون علم و سواد آموزی از دیدگاه اسلام
- ۲- اسلام و علوم.
- ۳- درس ترمذی (ترجمه از زبان اردو به دری) (پنج جلد).
- ۴- آسانه فقه جلد اول و دوم (ترجمه از زبان اردو به پشتو).
- ۵- فقه آسان جلد اول و دوم (ترجمه از زبان اردو به دری).
- ۶- حکمت، احکام و اسرار حج.
- ۷- آنچه که یک زن مسلمان باید بداند.
- ۸- نقل و پیوند اعضای بدن انسان از دیدگاه فقه اسلامی.
- ۹- Islam and Social Order (مقاله علمی-تحقیقی به زبان انگلیسی).
- ۱۰- نفس و تاثیر آن در صلاح و فساد انسان (همین رساله).

دولت جمهوری اسلامی افغانستان

اکادمی علوم

معاونیت بخش علوم اسلامی

مرکز عقیده و ثقافت

انستیتوت عقیده و تصوف

نفس و تأثیر آن در صلاح و فساد انسان

۱۳۹۹ هـ ش

محقق نورالله کوثر

شناسنامه کتاب

نام کتاب: نفس و تأثیر آن در صلاح و فساد انسان
نویسنده: محقق نور الله کوثر
استاد رهنما: معاون سرمحقق عبدالولي بصيرت
ادیتور: معاون سرمحقق خواجه ذاکر صديقي
مہتمم: سرمحقق عبدالرحمن حکیمزاد
ناشر: ریاست اطلاعات و ارتباط عامه اکادمی علوم
سال چاپ: ۱۳۹۹ هـ.ش / ۲۰۲۰ م
محل چاپ: الهام نبي زاده، کابل - افغانستان
تیراژ: ۵۰۰ نسخه
ISBN: ۹۷۸-۹۹۳۶-۶۴۵-۵۱-۶

تمام حقوق چاپ برای اکادمی علوم محفوظ است

فهرست مطالب

صفحات	عناوین
.....أ	نظر استاد رهنما
.....۱	مقدمه

فصل اول

مروری به گذشته موضوع

فصل دوم

ماهیت موضوع

.....۲۷	مبحث اول - ماهیت نفس
.....۲۷	مطلب اول - نفس در لغت
.....۳۱	مطلب دوم - نفس در اصطلاح
.....۳۳	توضیح قیود در تعریف نفس انسانی
.....۴۷	مبحث دوم - انواع و خصائص نفس
.....۴۸	مطلب اول - انواع نفوس
.....۵۴	مطلب دوم - مراتب نفس انسانی، انواع و خصائص آن
.....۵۷	خصائص و ویژگی های نفس انسان
.....۷۱	مبحث سوم - حقیقت نفس در پرتو نصوص و عرفان اسلامی
.....۷۲	اول: نفس در نصوص اسلامی
.....۸۱	ب - نفس در احادیث رسول الله ﷺ
.....۹۰	دوم - نفس در عرفان اسلامی
.....۱۰۶	سوم: - تقسیمات و حالات نفس
.....۱۰۶	مطلب اول - نفس اماره بالسوء

۱۱۹	مطلب دوم - نفس لَوّامه
۱۳۳	نقش ایمان در احیای وجدان
۱۴۴	شبهات قیامت و نفس لوامه
۱۴۶	مطلب سوم - نفس مطمئنّه

فصل سوم

رابطه نفس و خصوصیات فطری

۱۵۵	مبحث اول - رابطه نفس و روح
۱۵۵	مطلب اول - مشترکات و مفترقات روح و نفس
۱۵۶	نظریه اول - روح و نفس هردو یکی اند
۱۶۲	نظریه دوم - روح و نفس دو موجود جداگانه هستند
۱۷۱	ترجیح نظریه تفاوت روح و نفس
۱۸۱	مطلب دوم - غذای روح و نفس
۱۸۱	الف - غذای روح:
۱۸۵	ب - غذای نفس:
۱۸۷	آثار شوم تقویه نفس پس از مرگ:
۱۸۹	مبحث دوم - رابطه نفس و عقل
۱۸۹	مطلب اول - تعریف عقل در لغت و اصطلاح
۱۹۷	مطلب دوم - محل استقرار عقل
۲۰۱	فرق بین عقل و روح
۲۰۳	مطلب سوم - رابطه بین عقل و نفس
۲۰۸	جایگاه و منزلت عقل در اسلام
۲۱۱	مبحث سوم - رابطه نفس و غرایز
۲۱۹	رابطه عقل با غریزه

رابطه غرائز و فطرت ۲۲۰

فصل چهارم

تأثیرات نفس در ارتقاء و انحطاط انسان

مبحث اول - تأثیر نفس در ارتقاء انسان ۲۳۱

قوس نزولی و قوس صعودی ۲۴۶

تربیت پذیری نفس انسان ۲۵۳

مبحث دوم - تأثیر نفس در انحطاط انسان ۲۵۶

نتیجه گیری ۲۶۳

پیشنهادات ۲۷۷

منابع و مأخذ ۲۷۹

نظر استاد رهنما

الحمد لله و الصلاة والسلام على رسول الله سيد الانبياء و على آله و صحبه أجمعين.

نفس که يك قوه معنوي چون روح، عقل و قلب در نهاد انسان است به اغلب قول منبع شر، رذایل و بدیها تلقی میشود. این سخن استناد می یابد به آیهء در سوره یوسف که الله متعال میفرماید:

« إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ » [یوسف/۵۳] حقا که نفس بسیار امر کننده است به بدی.

در آیه دیگری الله متعال به نفس قسم یاد کرده و میفرماید:

«وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا. فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا» [الشمس/۷-۸]

و قسم به نفس ذاتی که آنرا آراسته و بدیها و خوبیها را در آن الهام نموده است.

در این آیه واضح شده که الله متعال در نفس، قوه و تمایلات نیکی و بدی را گنجانیده است؛ بنا بران به تربیه، پرورش و تکامل نفس ترغیب نموده و رستگاری را در تزکیه نفس و ناکامی، شرمساری و زیانکاری را در آلوده کردن نفس بیان نموده است:

« قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا # وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا » [الشمس/۹-۱۰] به تحقیق رستگار شد کسی که نفس را پاک و تزکیه نمود و هر آئینه زیانکار شد کسی که نفس را آلوده کرد.

الله تبارک و تعالی وقتی درسرنوشت قومی تغییر مثبت را به وجود می آورد که افراد آن قوم به تربیه و پرورش نفس خود بپردازند:

« إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ » [الرعد/۱۱]

الله تعالی حالت قومی را بدل نمیکند تا وقتی که خود شان در نفس های خود تغییر نیاورند.

در قرآن عظیم الشان اهتمام زیادی به پرورش نفس صورت گرفته و گونه های نفس تذکار یافته و نتیجه آن نیز بیان شده است؛ مانند:

نفس اماره بالسوء که بسوی کار های زشت و بدیها راهنمایی میکند:

« إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ » [یوسف/۵۳] حقا که نفس بسیار امر کننده است به بدی.

نفس لواحه که مرحله بالا تری بوده و در انجام کارهای نیک برای انسان احساس راحت و در انجام کارهای زیشت احساس نا راحتی را بوجود آورده و انسان را مورد ملامت قرار میدهد. الله متعال میفرماید:

« وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ » قسم میخورم به نفس ملامت کننده.

و نفس مطمئنه که برگزیده ترین نفس است. الله تعالی در بیان این نفس می فرماید:

« يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ. ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً. فَادْخُلِي فِي عِبَادِي. وَادْخُلِي جَنَّاتِي »

ای نفس آرام گیرنده باز گرد بسوی پروردگارت خوشنود و شادمان واز تو نیز خوشنود گشته، پس داخل شو در زمره بندگان خاص من در آ در بهشت من.

چنانچه قرآن عظیم الشان به نفس های: ملهمه، راضیه، مرضیه، صافیه و غیره نیز اشاراتی دارد، از این همه دانسته میشود که قرآن کریم به بیان نفس بسیار اهتمام نموده است. همانگونه که در احادیث رسول الله صلی الله علیه و سلم به تربیه و پرورش نفس اهتمام زیادی صورت گرفته است.

انیستیتوت ثقافت مرکز عقیده و ثقافت با در نظر داشت اهمیت موضوع این موضوع را در دورنمایی خود قرار داده بود که محترم استاد نورالله «کوثر» آنرا تحت عنوان «نفس و تأثیر آن در صلاح و فساد انسان» انتخاب نموده و با اشراف رهنمایی من با تمام حوصله مندی بحث خود را ادامه دادند؛ چون در مجموع چند بار تصحیح صورت گرفت و بسا از موضوعات حذف شد، موارد دیگری تفصیل خواسته شد، که با تمام صداقت، امانت داری و حوصله مندی عملی نمودند تا آنکه به وقت و زمان معینه مطابق به عنوان و مفردات منظور شده به پایه اکمال رسانیده اند.

محترم استاد کوثر در جهت تکمیل پروژه علمی - تحقیقی خود از منابع و مراجع معتمد استفاده نموده و شیوه های پذیرفته شده در مراجع علمی و اکادمیک را تا حد توان رعایت نموده است.

بنا بران بنده به صفت استاد رهنما رساله هذا را برای رفع دوره نامزدی و ترفیع به رتبه علمی معاون محقق کافی دانسته و چاپ آنرا عندالموقع مفید پنداشته و پیشنهاد میکنم. و از بارگاه الله بی نیاز توفیق بیشتر شان را در راستای کارهای علمی و فرهنگی استدعا می دارم.

با احترام

معاون سرمحقق عبدالولی بصیرت

مقدمه

إن الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور أنفسنا وسيئات أعمالنا من يهده الله فهو المهتد، ومن يضل فلا هادي له وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأشهد أن محمداً عبده ورسوله صلى الله عليه و على آله و أصحابه أجمعين.

اما بعد:

در این عصری که ما زندگی میکنیم، و دنیای که ما در آن زیست داریم، مملو از انحرافات و لبریز از فساد است، جهل و ظلم، بسا قلبها را اشغال و نفسها را به پرتگاه سقوط اخلاقی کشانده است، انسانهای که گرفتار لذایذ و متاع زودگذر دنیا شده و در گروی شهوات و خواسته های نفسی مانده اند، اکثریت آنها امروز در لجنزار ماده و مادیات دست و پا می زنند، و برای پیشبرد اهداف مادی خود از همدیگر سبقت میگیرند و جهان را بر خود و هم نوعان خود تنگ و تنگ تر کرده اند، برای رسیدن به مقاصد مادی و نفسانی خود هر راهی را میپیمایند و هر فاجری را میستایند، و به هر ماوای التجاء دارند. برای دستیابی به اهداف مادی هرگونه خفت و خواری را تحمل میکنند. آنها بیشتر برای زیستن میمیرند و کمتر برای مردن زندگی میکنند.

بیشتر به جنبه مادی زندگی مشغولند و کمتر به معنویت میپردازند، در حالی که باید از تجارب تلخ و شیرین گذشتگان درس

بگیرند و آن را چراغی فرا راه خود قرار داده و به نسل‌های آینده انتقال دهند.

ما در زمان و شرایطی زندگی می‌کنیم که دانش مادی بشری به صورت بسیار گسترده پیشرفت نموده، وسایل رفاهی متنوعی را برای انسان تولید کرده، بر دوام در راه پیشرفت گام برمی‌دارد، و هر روز محصول جدیدی را عرضه می‌نماید. و انسان شتاب زده در پی حصول آن سرگردان است.

انسان با شتاب تمام برای به دست آوردن وسایل رفاهی روز و استفاده از آن‌ها مصروف است، اما هیچگاه به تمام آرزوی‌های خویش دست نخواهد یافت، زیرا محصولات و امکانات جدید بدون توقف به بازارها عرضه می‌شوند!

چیزی که در این میدان شگفتی برانگیز می‌باشد این است که هیچکدام از آنان نمی‌توانند برای تازه‌نمودن نفس خویش حتی اندکی هم توقف کنند و کوتاه بیایند.

انسان امروز توانست تا به قله‌های بلند آرزوهای مادی خویش برسد، اما نتوانست بر قله نفس خویش فاتح گردد.

متأسفانه سرو صدای زندگی مادی و غرق در گرداب هوای نفس، تشخیص راستی از ناراستی و دوست از دشمن را مشکل کرده است، در چنین شرایطی دستیابی به انسان‌های وارسته صالح و مصلح که بتوانند ما را از این گرداب‌های بخت‌بازان، چندان سهل و آسان نیست.

دیده می‌شود بسا اشخاص که ظاهری زیبا دارند و با ادعاهای بزرگ افراد را شیفته خود می‌کنند، درونشان از معنویات حیات بخش دینی بی بهره است، خود آکنده در لوث نفس پرستی و خودخواهی

اند. بلکه از سرسخت ترین دشمنان این ارزشها هستند، آنان برای رسیدن به اهداف پست و پلید حیوانی خود حاضرند همه چیز را فدای خواهشات نفسی خود کنند و تخم فساد را در زمین بکارند.

الله ﷻ می فرماید:

(أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَ فَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا # أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا^(۱) .

(آیا آن کس که هوای [نفس] خود را معبود خویش گرفته است دیدی آیا [می توانی] ضامن او باشی یا گمان داری که بیشترشان می شنوند یا می اندیشند آنان جز مانند ستوران [چهار پایان] نیستند بلکه گمراه ترند).

کسانی که در برابر هیجان نفس مرعوب و در برابر کبر آن ذلیل و از وحشت آن نگران شده اند، افسار و زمام آن را رها کرده و به اطاعت نفس اماره درآمده اند. نفسی که آنها را به بیراهه میکشاند. و به تجاوز از حدودی که قرآن و سنت تعیین کرده وامیدارد است، در نتیجه زیانبار دنیا و آخرت گشته اند. چون مواهب و لذایذ دنیوی را که میتوانست در خدمت دین قرار گیرد، بر امور دین ترجیح داده و تا حد پرستش به آن اهمیت داده اند.

واضح است که به سبب غلبه نفس اماره، انسان به محور منافع شخصی چرخیده، و تأمین آمیال فاسد نفسانی و شهوانی را غایه نهایی زندگی میدانند، و برای برآورده شدن و به دست آوردن این آرزوهای

ناپاک، پریشانی، سرگردانی و حتی تباهی اشخاص به دیده شان بی ارزش می نماید.

متأسفانه بسیار اندک اند کسانی که از کمند طاغوت‌های نفس و دام های شیطان رهیده و با خاطری آسوده بتوانند اشعه تابناک این دین حنیف را بر دل‌های پرظلمت نسل حاضر بتابانند.

بنابراین، برای نجات از این ورطه خطرناک و به منظور اصلاح فرد و جامعه و اعاده عزت دینی و سیادت معنوی و روشنی بخشیدن به دل‌های تیره ای ابنای زمان ما و آگاه کردن جان‌هایی غافل و کنارزدن حجاب از روی دیدگان و استفاده هرچه بهتر از میراث گران‌بهای سلف صالح، ناچاریم از منظری تازه به شناخت نفس خود، به ویژه اثر گذاری آن در سلامت و فساد انسان بنگریم؛ تا باشد که تاریکی‌ها را زدوده، ابرهای غلیظ جهل و غفلت را از دل‌ها رانده و برای ما و نسل‌های آینده راهنما و راهگشا باشیم.

اثر حاضر به نام "نفس و تأثیر آن در صلاح و فساد انسان" به همین منظور نگاشته شده، تا باشد در راه نجات از شرور نفس که پیامبر ﷺ نیز از آن به الله ﷻ پناه خواسته راه گشا باشد. و از تشنجات روزافزون فکری و انحرافات اخلاقی انسان‌ها که به سبب پیروی از نفس و خواهشات آن به ستوه آمده اند، نجات دهنده باشد.

بهترین چیزی که هم‌تهای عالی و نفس‌های پسندیده رو به سوی آن می گذارند، تهذیب نفس و تزکیه آن است تا آنها را از آلودگی‌های شرک، گناه و معصیت نجات داده و با علوم، گفتار و رفتارهایی که موجب مبارکی و اصلاح نفس، و باعث شادمانی روح و روان می شود نائل گردند.

این هم مسؤولیت سنگینی است که همواره گریبانگیر علماء، دعوتگران و مصلحین بوده است. اولین کسانی هم که این وظیفه سنگین را بر دوش گرفته، پیامبران خدا بوده اند و بدین ترتیب نفسهای خود را به وسیله دین خدا به کامل ترین شیوه تزکیه نموده اند و به فرموده قرآن:

{قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى * وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى} (۱).

«قطعاً رستگار می گردد کسی که خویشتن را پاکیزه دارد * و نام پروردگار خود را ببرد و نماز بگزارد و فروتنی کند».

همچنان: {قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا} (۲).

«کسی رستگار و کامیاب می گردد که نفس خویشتن را پاکیزه دارد».

حال که تزکیه نفس کار مهم بوده، پس می توان گفت: تزکیه از چنان اهمیتی برخوردار است که هر مسلمان و به ویژه مربیان، دعوتگران و علماء باید به آن عنایت خاصی داشته باشند؛ چرا که نفسهای تزکیه یافته، حال و گفتار و رفتار خود را اصلاح می کنند. مثال عینی و بارزی که این مدعا را به اثبات می رساند تغییر حالت انسانهای شرور و فاسد است. به عبارت دیگر در اثر جاافتادن ایمان در روح و روان این گونه افراد، نفس و دل آنها نیز تزکیه یافته و به انسانهای نیکوکار و صالحی تبدیل می شوند.

زمانی که نفس، با ایمان و نور قرآن تزکیه یافت و با گفتار پسندیده و عمل صالح خود را پاک کرد، اصلاح یافته و درست می شود.

۱ - سوره الأعلى: ۱۴-۱۵.

۲ - سوره الشمس: ۹.

تزکیه ای نفس - در اصطلاح شرع - از طریق پاک کردن نفس از فسادِی که در نفوس نفوذ می کنند و پرورش آن با حسنات و نیکیها انجام می گیرد. این کار هم با انجام امور خیر و پسندیده و خودداری از زشتیها و منکرات و ایمان به خداوند تبارک و تعالی تحقق پیدا می کند.

نفس تزکیه یافته ای که خود را موافق با قانون خدا پاک نموده است، نفس طیبه ای است که دارای صفات پسندیده و شایسته ای اجر و ثواب آخرت می باشد. در مقابل «تزکیه»، «تدسیه» به کار برده می شود و مراد از آن آلودگی نفس، پلیدی و فساد آن به سبب گناه و معصیت است.

قرآن بارها این واقعیت را اعلان کرده است که فلاح و رستگاری انسان، در گرو تزکیه نفس، و گرفتاری و اسارت او در اثر تدسیه نفس می باشد. سوگند های هفت گانه خداوند در سوره الشمس دلیل بر اهمیت این حقیقت است:

{وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا * وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَّاهَا * وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّاهَا * وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا * وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا * وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا * وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا * فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا * قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا * وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا^(۱).

« سوگند به خورشید و سوگند به پرتو آن * و سوگند به ماه بدانگاه که از پس خورشید برمی آید * و سوگند به روز بدانگاه که خورشید را ظاهر و جلوه گر می سازد * و سوگند به شب بدانگاه که خورشید را می پوشاند * و سوگند به آسمان و به آنچه آنرا ساخته است * و سوگند به زمین و به آن که زمین را پرت کرده است و غلطانده است و پهن نموده

۱ - سوره الشمس: ۱-۱۰.

است و گسترانیده است * و سوگند به نفس آدمی و به آنکه او را ساخته و پرداخته کرده است * سپس به او گناه و تقوی را الهام کرده است * کسی رستگار و کامیاب می گردد که نفس خویش را پاکیزه دارد و بپیراید * و کسی نومید و ناکام می گردد که نفس خویش را پنهان بدارد و بیوشاند و بیالاید».

هنگامی که اسلام به تزکیه نفس و اصلاح آن امر می کند، روش و شیوه اصلاح و تزکیه نفس را هم بیان نموده است.

یکی از عوامل مهم جهت نیل به این مهم شناخت انسان نسبت به ارزش وجودی خویش، استعدادها و توانمندی هایش می باشد.

قرآن کریم درباره انسان به طور گسترده ای سخن گفته و ویژگی های نفس را تشریح کرده است و در آیات بسیاری تحت عناوین: «انسان، نفس، روح، قلب، عقل و...» به تبیین ویژگی های حیات جسمی و روحی، مادی و معنوی، عقلی و عاطفی، روحانی و نفسانی این موجود شگفت آفرینش می پردازد که تجزیه و تحلیل آن مباحث مطالب اساسی و ارزشمندی را در زمینه انسان شناسی ارائه می کند و پرده از اسرار پیچیده وجود انسان برمی دارد.

اینک در مقام بحث از نفس و مراتب و درجات و جلوه های آن، در رساله حاضر به طور علمی، تحقیقاتی صورت گرفته که در خلال مباحث آن جزئیات هرکدام را خواهیم گفت.

انسان موجودی است، «جسمانی - روحانی» و به اقتضای هر یک از این دو، دارای نوعی زندگی «مادی و معنوی» است. در زندگی مادی با همه جانداران مشارکت دارد و قرآن این نوع زندگی را «حیات دنیا» به

یک مفهوم زندگی پست خوانده که ظاهر بینان و غفلت پیشه گان تنها از آن آگاهی دارند و بدان می اندیشند.

«يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ»^(۱).

(می شناسند ظاهری از زندگی دنیا را و حال آنکه از آخرت ایشان غافلند).

اما درك زندگی روحانی و برتر که قرآن آن را «حیات طیبه» نامیده و هدف نهایی است، برای همگان قابل وصول نیست و دریافت آن ویژه مؤمنان نیکوکار و ره یافتگان به جهان انسانیت است.

«مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»^(۲).

(هر کس از مرد یا زن کار شایسته کند و مؤمن باشد قطعاً او را با زندگی پاکیزه‌ای حیات [حقیقی] بخشیم و مسلماً به آنان بهتر از آنچه انجام می دادند پاداش خواهیم داد).

قرآن با مقایسه میان این دو زندگی، یکی را بازیچه و سرگرمی زودگذر خوانده که مقدمه است و دیگری را حیات واقعی و پایدار که هدف نهایی است.

«وَ مَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَ لَعِبٌ وَ إِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ»^(۳).

(این زندگی دنیا جز سرگرمی و بازیچه نیست و زندگی حقیقی همانا [در] سرای آخرت است ای کاش می دانستند).

۱ - سوره الروم: ۷.

۲ - سوره النحل: ۹۷.

۳ - سوره العنکبوت: ۶۴.

با توجه به این دو نوع حیات، می بینیم که آدمی دارای دو چهره نفسانی است: یکی نفس در مرتبه نازل آن یعنی پیروی از طبیعت نفس و خواهشات آن که منشأ غرائز حیوانی، مانند شهوت و امثال آن بوده و عامل جلب لذت ها و دفع مضرات است اگرچه وجود آن هر چند برای تأمین حیات مادی ضروری می باشد و تربیت اسلامی آن را هدایت و کنترل می کند، اما نباید از حد اعتدال تجاوز کرد.

اما هرگاه از مسیر صحیح خارج شود، انسان را به کفر، ظلم، جهل، طغیان، حرص، حسد، بخل، نیرنگ، تکاثر و سایر خصال ذمیمه و رزیه خواهد کشید که در آیات بسیاری از قرآن بدان اشاره شده است. و ما این مرحله را در این اثر بنام انحطاط نفس یاد کرده ایم. قرآن از ویژگی های این نفس در مواردی سخن می گوید که عناوین کلی آن را می توان به لحاظ حالات مختلف نفس، در واژه هایی چون «اماره، لوامه و مطمئه» یافت. به همین منظور این اثر علمی- تحقیقی در باره نفس شناسی و نقش نفس در راستای سلامت و فساد انسان، ترتیب گردیده، تا باشد از این راه به سلامت واقعی انسانیت رسیده باشیم.

در این اثر به جوانب مختلف شناخت نفس و اثر گذاری آن در ارتقاء و انحطاط انسان تمرکز گردیده و به شیوه های نوین تحقیق و نگارش، اطراف موضوع به بحث و بررسی گرفته شده است. در این رساله از اصل منابع و مآخذ به صورت مستقیم استفاده گردیده و هرگاه دسترسی به اصل منبع ممکن نبوده، به حواله مرجع دوم از آن منبع نقل گردیده و بدان حواله داده شده است.

در اخیر از پروردگار منان جلت عظمته خواهانم تا این رساله را مورد نفع برای خودم و خوانندگان عزیز و سایر مسلمین بگرداند. و زلات و خطاهای ما را در تمام عرصه ها معاف گردانیده و اجر آنها در دنیا و آخرت برای ما عطاء فرماید.

والله ولی التوفیق و علیه التکلان و به نستعین.

با عرض حرمت

نورالله کوثر